

A SZERKESZTŐSÉG LEVELESLÁDÁJÁBÓL

Berényi Mihály

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Lapunk korábbi száma (2006/1: 45) a magyar *vizeletcsepegés* használatát javasolja az *incontinentia urinae* helyett. Az urológia terén e furcsa szónak ezzel eggyel több szinonimája lett, de magát az inkontinenciát már nem tudjuk legyőzni. Bizonyítékul itt van például az *Inkontinencia Betegegyesület*, az *Inkontinencia Nap* vagy akár a *Magyar Kontinencia Társaság*. Valószínű, hogy a „Vizeletcsepegés Betegegyesület” tagok hiányában meg sem alakulna. Azt kérdezem a tisztelt Szerkesztőségtől, hogy nyelvtanilag-helyesírási helyes-e ezek az elnevezések? Nem inkább *Inkontinens Betegek Egyesülete*, *Inkontinenciánap* vagy *Magyar Kontinenciátársaság* volna a helyes? Tudom, hogy van például Rózsa Nyugdíjas Klub, amely azért „Rózsa”, hogy különbözzön a „Katica” Nyugdíjas Klubtól, de esetünkben nem erről van szó. Vagy mégis? Helyes a *Magyar Fejfájás Társaság* elnevezés, a *Magyar Fejfájástársaság* meg nem? Valóban rosszul hall a *Hallássérült Gimnáziumi Alapítvány*? Netán a társaságok nevében bármilyen hibát elkövethetünk?

VÁLASZ

Nyilvánvalóan a fenti elnevezések nem a legszerencsésebbek, ám itt figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy tulajdonnevekről van szó, amelyek ha bejegyzett intézménynevek, akkor „védetté” válnak, így az esetleges helyesírási nehézségek ellenére sem szokás azokat javított formában írni. A csupa nagy kezdőbetűs írásmód, amely éppen a tulajdonnevek egészszélességének megfelelő jelölője, azt is jelzi, hogy hol a tulajdonnév határa, ebből következően a fenti kérdéses példák elcsúsznak a „Rózsa”, „Katica” fantázianevek irányába. A legszerencsésebb az lenne, ha egy intézmény, amikor megalakul, nevet választ, és ezt bejegyezteti, kikéri szakember véleményét az írásmódról.

Büky László

A LÁBFEJRŐL

A *kézfej* és a *lábfej* szavak használatát Csernátó Zoltán (2012: 39) írása szerint az anatómusok, ortopéd és baleseti sebészek közül sokan tűzzel-vassal irtják. Ha így van, valóban furcsa a jelenség. A szerző megkísérel magyarázatot adni a dologra, ám nyelvészeti szempontból már kiindulása is téves: „*femurfej*, *humerus fej*, *tibiafej*, *fabulafej*, *pancreasfej* stb. analógiájára képzett” *kézfejről* és *lábfejről* beszél. Ezek az összetételek (nem képzések!) nem lehetnek alapjai a *kézfej*, *lábfej* szavaknak, hiszen például effélék olvashatók a régiségből: Gyöngyösi Szótártörödé (1560 k.): „3821: Capitellum: est Caput columne: Az *kw labnak á feye*”; Kolozsvári Glosszák (1577): „*connexus pedis: lab feje*”; Szikszai Fabricius Nomenclatura (1590): „*Conuexum pedis, pars superior: Az labnak az feie*”; Acephalus: *Feietlen lab* (I. Gl. *fő*). Ezekből az adatokból következik: a *lábfej* (tegyük hozzá: a *kézfej* is) a korábbi alakulat.

Csernátó Zoltán úgy véli: „[...] a lábnak van egy kitüntetett (?) része, amely a környezetéből méreteivel, működésével és alakjával kitűnik: a lábfej, amely a nép egyszerű hétköznapi nyelvén (?) igenis a *lábfej* nevet kapta. Ésszerűen, hiszen a láb fejről van szó.” Mindezzel szemben csupán azt kell tudni, hogy a *fej* főnév korábbi alakja (*fe*) voltaképpen a mai *fő* szóval rokon, írásbeli adat is van róla, legismertesebb az 1055-ből, a Tihanyi Apátság alapítóleveléből: *far feu*, *aruk fee*, *azah fehe rea*, ezek mai nyelvéllapotra írva: *sárfő*, *árokfő*, *aszó* [aszó patak] *fejére*. A *fej* szóalak, amint *fehe* (a *h* mediopalatális spiránst jelöl: *feye*) birtokos személyragos alakból származik, elvonással született, a szóalakban maradt a *j* prepalatális (eredetileg hiátustöltő) hang, amelynek a *γ* volt az előzménye): *feye* → *feje* (= *fe* + *je*) → *fej*- + *-e*, a nyelvhasználók lehagyták az *-e* birtokos személyragot, de a hiátustöltő hangot nem, úgy tűnt számukra, hogy az a szótő része. Ez a *fő* ~ *fej* egyszerűsített alaktörténete, amely egyébként számos jelentésváltozással járt együtt. A szónak különböző jelentései alakultak ki. Eleinte – a rokon nyelvekhez hasonlóan – ’forrás’, majd ’kezdő’, később ’különbéle tárgyak felső része’, ’fej mint testrész, vagyis a koponya és az arc együtt’, továbbá ’különbéle testrészek, főleg végtagok bizonyos mértékig elkülönülő része’. (Vannak egyéb jelentések is, ezért tizenkét (!) jelentéscsoport van az ÉrtSz.-ban.) A XIX. században a CZF-ben a *lábfej* jelentéisleírásában benne van az imént említett „felső rész”: „A szűkebb értelemben vett lábnak felső része az ujjaktól a lábtőig.” A *kézfejről* ezt írják: „Köz értelemben jelenti a kéznek a felső lapját, melynek alsó oldalát *tenyér*-nek mondjuk. Szorosabb ért.[elemben] a kézlapnak azon része, amely a kézgyökérhez, tehát a kéz marjához legközelebb van (Carpus).” Ebben a leírásban is fellelhető, hogy a testrész felső részéről van szó.

A szerző egyéb megállapításai – az öntöttvas kályha lábáról, a négylábú állatok lábáról – nyelvészeti szempontból nem értékelhetők, legföljebb azt lehet elmondani, hogy számtalan metafora van (és lesz), amelyben szerepel a *láb* főnév a vaskályha lábától a hegyek lábáig, ezek természetesen nem befolyásolják a szó alapjelentését.

Csernátó Zoltán ajánlja, hogy „fogadjuk el a hétköznapi használatot”, hogy ez miért nem magától értetődő, arra azzal utal, hogy egyesek mindent tudni vélnek az emberi testről. Vagyis bizonyos szakmai gőg mutatkozik meg abban, hogy a köznyelvi alaktól eltérnek. Ez a jelenség nem csupán az orvostársadalom nyelvhasználatában fedezhető föl (sajnos).

IRODALOM

ÉrtSz. = Bárczi Géza – Országh László főszerk. 1959–1962. *A magyar nyelv értelmező szótára* I–VII. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Gl. = Berrár Jolán – Károly Sándor szerk. 1984. *Régi magyar glosszárium*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.

Csernátó Zoltán 2012. *Lábfej*. *Magyar Orvosi Nyelv* 12/1: 39.

CZF. = Czuczor Gergely – Fogarasi János 1862–1874. *A magyar nyelv szótára* I–VI. [I–IV.] Emich Gusztáv, [V–VI.] Athenaeum, [I–V.] Pest, [VI.] Budapest.

Csernátorny Zoltán

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Hálás köszönettel vettem Büky László professzor úr *Lábfej* című írásomhoz fűzött, nagyon alapos megjegyzéseit. Egészen a Tihanyi Apátság alapítóleveléig visszamenő, számomra lenyűgöző elemzése nagyon érdekes volt, ugyanis betekintést engedett nyerni a nyelvtudományi kulisszák mögé. Mindamelllett, hogy írásából sokat tanultam, örülök, hogy gondolatomat közreadtam, mert ő maga is elismeri, hogy valóban furcsa jelenség a *kézfej* és *lábfej* szavak tűzzel-vassal való irtása. Helyreigazítását és részletes magyarázatát ezúton is köszönöm.

Fráter Loránd

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Gaál Csaba ezúttal is magas színvonalú elmélkedését olvasva (Magyar Orvosi Nyelv 2012/2: 56–58), nehéz nem ráébredni arra: minél komolyabb és élvezetesebb írárok születnek szakmai nyelvünk védelmében, a napi használat annál pongyolább lesz. Sok oka lehet ennek. Jó emlékezetű néhai professzorom, ifj. Jancsó Miklós mondotta egyszer, egy tanszékre pályázó kutató száznál is több cikket tartalmazó irodalomjegyzékét látva: „De hát senkinek sincs ennyi jó ötlete egy életben!” Ma a több vagy éppen sok száz listák korát éljük. A nagy sietségben nem jut idő a formára – holott az fogná össze a tartalmat. A mondanivaló meg sajnos szegényes, ezt takargatná a cicoma.

A helyes orvosi kifejezőmódot talán leginkább nagyjaink példamutatása alapján lehetne elsajátítani. Orvosegyetemeken azonban mind ritkább, hogy a tantermi előadást – ami legfontosabb feladata lenne – maga a professzor tartsa meg, hiszen nem ér rá: műt, „magánrendel”, kongresszuson van, elnököl stb. Helyét tanársegédek töltik be, legjobb tudásuk szerint. A hallgatók számára nem marad más iránytű, mint a jegyzet vagy a tankönyv. Ezek színvonala azonban fényévnnyi távolságra van a régi Bugyi-féle Sebészet életbölcsestől áthatott stílusától, gyakran csak összeollózott, hebehurgyán angolból magyarított anyagok. Elrettentésül orvosképzésünk zászlóshajójának egyik friss oktatanyagából idézem az alábbiakat (betű és írásjel szerint):

Acut fázisban (12-24 óra) a.cerebri media elzáródás esetén a ganglia basales hypodenssé válnak, a cortex- medulla határ insularisan elmosódik, a sulcusok szűkülnek.

MR vizsgálatnál, diffúzió súlyozással a gátlás miatt a signal erős, a leptomeninxen kontrasztthalmazás figyelhető meg

1-3 nap múlva a „mass effectus” fokozódik, ez különösen jól észlelhető, ha az infarcus nagy területre terjed ki, a sulcusok összepréselődnek, a cortex- medulla határ már jól észlelhetően elmosódik, hypodensitás lép fel, ami elősorban a fehérállományban észlelhető. Ekkor már előfordulhat a haemorrhagiás transformáció a szürkeállományban (cortex, ganglia basales), amiről tudnunk kell, hogy nem lehet vele vádolni az antithromboticus terápiát, t.i. anélkül is felléphet.

4 – 7 nap múltán az oedema és a „mass” effectus persistál, hypodensitás elmélyül, kontrasztanyag adására CT-vel is kontrasztthalmazás jelentkezik

1. – 8. héten a kontrasztthalmazás persistál, a tömegeffectus is, majd lassan csökkenni kezd. Gyermekeknél (transiens) calcificatio is előfordulhat.

Szakmámba vágna ugyan, de csak többszöri nekifutásra sikerült felfognom a hallgatóknak szánt közlendőt. Nem biztos ezek után, hogy ők tehetnek arról, ha felülinformáltak, de alulképzetten kerülnek ki az egyetemről.

A nevelés másik szintjén a Baleseti Intézet szóvivője nyilatkozza a televízióban: „A beteget súlyos koponya és végtörésekkel hozták.” Legalább ott illene tudni, hogy a szerencsétlenül járt nem beteg, hanem *sérült*.

Mindazonáltal a Radiológia tankönyv készülő 3. kiadásában magam sem bátorkodnék a *CT-kolonoszkópia* elnevezésen változtatni, holott a CT csak mér, nem lát, és a képernyő térhatású megjelenítésén az orvos sem tudja megkülönböztetni, polip vagy bélsárrög van-e előtte. Mit tegyünk, ez a forma honosodott meg.

Végezetül hadd tegyek egy kis kiigazítást. A rossz példaként említett Euromedic Diagnostics nem hivalkodásból kapta a nevét. Mivel 15 országban tevékenykedő egészségügyi szolgáltató, nehéz lenne más, olyan nevet találni számára, amelyik román, magyar vagy litván emberek számára egyformán képes közvetíteni ténykedésük lényegét. Ez az egy eset azonban mit sem von le Gaál Csaba nehezményező megjegyzésének sajnálatos időszerűségéből. Az állapotokat magam is nehezen viselem.

Varga Csaba

TISZTELT SZABÓ MÁRIA!

Kérdezném a Magyar Orvosi Nyelvben megjelent kiváló szövszedetével kapcsolatban, hogy a *panacea* nem elírás? Nem *pánácea* lenne a helyes? Már csak azért is, mert az én szakmámban a *pándémiát* – szerintem helytelenül – *pandémiának* írják többen. Görögül nem tudok ugyan, de ide mellékelem a Wikipédia címszavát a *pan-* előtagról. Persze az angolban nincs *á*, így ők joggal hagyhatják el az ékezetet. Mi viszont az ugyanezt az előtagot hordozó más szavainkban igenis használjuk: *pánszlávizmus*, *Páneurópai piknik* stb. Mi itt az igazság?

Pan- as a prefix (Greek πάν, *pan*, “all”, “of everything”, “involving all members” of a group)

VÁLASZOK

Szabó Mária

A *panacea* a helyes, nem írjuk át *á*-val a görög szavakat, tudniillik a görögben az *α* lehet rövid és hosszú, de minden esetben nyílt *a*-nak hangzott, amennyire tudjuk persze. Az akadémiai átírás szerint is *a*-val és nem *á*-val írják. Az *é*-vel más a helyzet, mert külön hang van az *e*-re (epsilon) és külön az *é*-re (éta). A *panacea* görögül *panakeia* ejtésű lehetett. A Szókratész vagy Platón sem *Plátónnak vagy *Szókratésznek írjuk.

Varga Csaba

Mindez érthető számomra, köszönöm a választ. Azt azonban még mindig nem magyarázza meg, hogy mi van a *pánszláv*, *pánamerikai*, *pánmixia* stb. szavainkkal. És ha az eredeti görög írott alakban (mint a Wikipédia is megadja) hangsúly- vagy hosszúságjel van az alfa fölött, az nem számít? Ha a *pánszláv* írásmódja így helyes, akkor hogyan lehet ugyanaz a *pán*- előtag a másik szóban *pan*-? És mi a helyzet *Pán* isten nevével?

Laczkó Krisztina

A fenti kérdés bonyolultnak tűnhet, de korántsem az. Egyrészt az ógörög szavak esetében kétféle, egy tudományos és

egy népszerű átírás létezik a magyarban, és ahogy a szakember, Szabó Mária írta, az alfa, legyen rajta hangsúlyjel, ékezet, mindkét esetben *a*-val íródik át (példa a népszerűre: *Psükhé*, a tudományosra: *Psyché*). Másrészt az orvosi szavak jó része görög eredetű, ám nem egyenesen a görögből származnak, hanem ellatinosodott formában (a latinban semmiféle ékezet nincs) sokszor német közvetítéssel kerültek a szakirodalomba. Harmadrészt ezek a szavak a magyarban jövevényelemmé válhatnak, és akkor alkalmazkodnak a magyar kiejtéshez (lásd *Pán*, *pánszláv*). A latinos írású *panacea* (a görögből nem írunk át *c*-vel, csak a tudományos átírásban a *χ*-t *ch*-val) a magyarban egyébként jövevényelemmé vált, így idegenes írásmódja: *panacea*, magyaros formája: *panácea*.